

Barbara Vodanović

DENOMINACIJA IDENTITETA (NA PRIMJERU FRANCUSKOGA ANTROPONIMIJSKOG SUSTAVA)

dr. sc. Barbara Vodanović, Sveučilište u Zadru, bvodanov@unizd.hr, Zadar

prethodno priopćenje

UDK 81'373.23

rukopis primljen: 20.1.2014.; prihvaćen za tisak: 15.5.2014.

U ovome se radu nastoji na osnovi francuskih srednjovjekovnih privatnopravnih dokumenata pokazati što sve stoji iza termina ime. Koje pojmove i koncepte taj termin pokriva i je li istinita činjenica da je ime isključivo indikativni, tj. demonstrativni mehanizam. Naime, temeljni korpus za dijakronijsko proučavanje nastanka i razvoja načina identifikacije osoba u europskome kulturološkom krugu zapravo su arhivski dokumenti srednjovjekovnih kancelarija. U imenu se, zapisanom u arhivskim dokumentima, miješaju ekstenzija i intenzija imenske formule, a pri analizi toga korpusa najčešće se, ili uglavnom, ne vodi računa o tome jesu li i u kolikoj mjeri sustavi identifikacije imenom u srednjemu vijeku, dakako prije ustaljivanja imenske formule, kompatibilni s današnjim sustavom. Ovdje se trudimo pokazati u kolikoj mjeri srednjovjekovni zapis kojim se identificira osoba odgovara današnjemu shvaćanju te koji su elementi identifikacije bili presudni u formiranju suvremene imenske formule.

Ključne riječi: *ime; imenska formula; srednji vijek; antroponimija; identifikacija*

1. Povijesni antroponimi i njihov sadržaj

U trenutku u kojemu trebamo definirati identitete i imena kojima se oni etiketiraju, možda je korisno podsjetiti da se zapravo pod terminom *ime* krije terminološka zbrka pojmova i koncepata. Naime, sve što nas okružuje ima ime, pa se i sam termin *ime* odnosi na cijeli niz jezičnih i izvanjezičnih fenomena koje vodeći hrvatski onomastičar Petar Šimunović (2009: 15) dijeli u tri velike skupine: geonime, bionime i krematonime. Predmet ovoga rada su imena ljudi, antroponimi koji su dijelom skupine bionima zajedno s imenima životinja, mitoloških, literarnih i drugih bića. Posebno nas zanimaju antroponimi zabilježeni u dokumentima iz razdoblja formiranja i razvoja dvoimenske formule kakvu danas koristi većina europskih

antroponimijskih sustava, a koja se u europskom krugu razvijala između 10. i 14. stoljeća.¹

Najčešće se događa da imena zabilježena u dokumentima koji nam služe kao izvori za analizu „prenosimo” u suvremeni sustav identifikacije ne pitajući se o metodološkoj ispravnosti takve prakse. Analiza povijesnih antroponima, a pogotovu zaključci temeljeni na takvoj analizi, moraju uzeti u obzir način i praksu bilježenja imena te činjenicu da ime u svakodnevnoj uporabi nije nužno jednako imenu u birokratskoj uporabi. Istraživači moraju voditi računa i o činjenicama da dokumenti vrve leksičkim ili ikoničkim nazivima osoba kao što su ime, titula, socijalna kategorija, koja ne govore ništa o postojećem identitetu osobe već je za potrebe dokumenta ta identifikacija skovana odabirom jednoga od mogućih elemenata identifikacije. Nadalje, čest je slučaj da se za jednu te istu osobu koriste različiti oblici identifikacije istovremeno, pa neka žena u jednome te istome dokumentu može biti identificirana osobnim imenom koje ju predstavlja kao pripadnicu neke vjeroispovijesti, imenom supruga, koje ju prikazuje udanom, može biti obilježena grbom i pečatom svojega oca, što je čini kćeri, a sve ju to čini gospođom, što je svrstava u aristokratski milje. Osobama se kao komplementarni način identifikacije navodi i društveni status („crkvenjak”, „vitez”, „sluga”, „plemic”, itd.) koji je razumljiv jedino unutar sveobuhvatne taksonomije identifikacije društvenih veza. Moguće je čak da društveni kontekst nije jasan, pa ga pisar sam konstruira kako bi tekstu dao privid izvornosti, a mi navedenu oznaku interpretiramo kao gotovu činjenicu. Budući da su osobe ponekad identificirane individualno (*ime*), a ponekad kategorički (*crkvenjak*), postavlja se problem usklađivanja identifikacija. Posjeduje li svako od načina nazivanja vlastitu društvenu logiku ili se može smatrati da se individualizacija ne može provesti bez prikaza pripadnosti društvenoj kategoriji? Moguće su preinake u načinu nazivanja pa se možemo zapitati je li do njih došlo zbog promjena u samoj organizaciji društva ili su one načinjene bez uporišta u društvenoj organizaciji te se odnose samo na organizaciju interne pisarske prakse? Ovome nizu dvojbi dodajmo još jednu: kako jezično identificirati identitet?

2. Onomastički identitet

U svakodnevnoj pak praksi, usmenoj ili pisanoj, a kad se govori o identifikaciji ljudi imenom, termin *ime* služi kako bi se opisale tri različite kategorije: osobno ime, prezime i *alias* (nadimak ili pseudonim, ovisno o slučaju)². U hrvatskome Zakonu o osobnom imenu proteže se, s aspekta onomastičke terminologije, pogrešno upotrijebljen termin *osobno ime*, a da se pri tom misli na imensku formulu jer članak 2. Zakona

¹ Važan poticaj nastanku i ustaljivanju prezimena kao sastavnog dijela imenske formule u Europi bila je odluka Tridentskog koncila (1545. – 1563.) koja se odnosila na obvezu vođenja matičnih knjiga. Zakonski akt koji konačno propisuje obvezatnost imanja prezimena za današnju Češku, Slovačku, Sloveniju i Hrvatsku donesen je 1780. pod imenom Jozefinski patent.

² Nadimak i pseudonim nemaju s pravne strane jednaku težinu. Nadimak se ne može koristiti u službenim dokumentima dok pseudonim posjeduje administrativnu vrijednost iako nije uvijek službeno ime.

kaže: „Osobno ime se sastoji od imena i prezimena”. Uz to se u literaturi i u govornoj praksi provlači još jedan termin, *vlastito ime*, pa se postavlja pitanje (v. Frančić 1996) je li uopće onomastičkoj terminologiji uz termin *ime*, kad se misli na kompletnu imensku formulu, potreban još jedan istoznačan termin?

Naravno, prvo je bilo dovoljno samo ime da bi identificiralo pojedinca i da bi ga definiralo kao člana grupe u punom značenju krilatice *nomen est omen*. Složenije društvo zahtjeva precizniji način identifikacije, a raspadom latinskoga *tria nomina* obrasca, tj. opredjeljivanjem za binomni sustav imenovanja otvoren je put razvoju novoga onomastičkog sustava. U ranome srednjem vijeku na snazi je sustav jednoga imena kojemu se sve do 7. st. pripisuje termin *nomen*. U trenutku kada se u Europi, između 7. i 10. st., počinje javljati pridjevak, nestalna dopuna osobnomu imenu kojim se поближе identificira pojedinac, naziva se terminom *supernomen* ili *cognomen* dok je termin *nomen* namijenjen za osobno ime dobiveno pri rođenju. Ime osobe moglo se sastojati od četiriju ili više elemenata čiji raspored i kompozicija variraju od izvora do izvora ili unutar jednog izvora. U uporabu se vraća rimski termin *agnomen* kako bi označio osobni ili nasljedni nadimak dok *cognomen* i *cognomentum* označavaju istu realnost kao i *agnomen* s time da se *cognomen* još može odnositi i na krsno ime kako bi se razlikovalo od *nomen*, osobnoga imena danoga pri rođenju. *Nomen* stoji idalje za osobno ime (krsno i rođeno), a ako je navedeno sâmo odnosi se na nasljedni pridjevak kao i na imensku formulu (rođeno ime + osobni ili nasljedni nadimak) u cjelini. Na francuskom teritoriju se *pronomen/praenomen* počeo javljati kao pridjevak krajem II st. pr. Kr. i odnosio se na osobni nadimak. Starofrancuski termin *regnom* javlja se kao pridjevak isto kao i termin *subnom*, što je vjerojatno samo varijanta termina *surnom*. Što se tiče termina *supernomen* ili *surnom*, on u prvo vrijeme označava osobni nadimak, a zatim i nasljedni nadimak (14. st.), a ponekad se odnosi i na krsno ime. *Nomen baptismi* ili *nom de baptesme* odnosi se isključivo na krsno ime. Tek se od 15. stoljeća terminologija počinje precizirati pa tako *prénom* znači rođeno ime (najčešće uporabljeno kao krsno ime); *nom de baptesme* je krsno ime; *cognom* je osobni nadimak; *surnom* i *sounom* je osobni ili nasljedni nadimak koji od sada možemo nazivati prezimenom, dok je *nom* rođeno ili krsno ime, prezime i kompletna imenska formula³.

Billy (1996: 4) zaključuje da bi unificirana antroponimijska terminologija za srednji vijek mogla biti ona koja za nasljedni nadimak koristi termin *nomen paternale* koji može biti ime oca (*nomen paternum*), majke (*maternum*), ujaka (*avunculare*) ili djeda (*avitum*). *Nomen personae* stoji za imensku formulu koja se u najboljem slučaju, kako kaže, sastoji od *nomen proprium*, osobnoga imena dobivenoga pri rođenju ili krsnoga imena (*nomen baptismi*), nasljednoga nadimka koji će postati prezime (*nomen paternale*) i od nadimka (*supernomen*) ili nekog *designatuma*. *Supernomen* može biti osobni ili

³ U suvremenom je francuskom društvu razlika u uporabi izraza *nom de baptême* (krsno ime) i *prénom* (osobno ime) za sadržaj *osobno ime* (koje Dauzat naziva i *nom individuel*) samo terminološka, a nikako strukturalna. Naime, *nom de baptême* se koristi u religijskoj praksi, a *prénom* u civilnoj. Takva praksa datira iz doba Revolucije kada je 6. fructidora II. godine (1793) zakonom zabranjen termin „nom de baptême” i uveden termin „prénom”.

obiteljski nadimak, a *designatum* je onaj element imenske formule koji može biti leksičke prirode i označavati zanimanje, obiteljsku vezu, stalež i sl., ili može biti onomastičke prirode pa označavati ime mjesta iz kojega osoba dolazi, tj. ime posjeda, feuda, zemlje, i sl. *Designatum* može biti osobni i nasljedni, ali za razliku od *supernomena* koji identificira, on osobu samo svrstava u vrijeme, mjesto, stalež, on kontekstualizira.

Donedavno je u francuskoj pravnoj, onomastičkoj i općoj literaturi te u svako-dnevnoj praksi bilo prihvatljivo da se za pojam koji kod nas pokriva termin *prezime* koriste termini *patronyme* i *nom de famille*. Kao što je poznato, *patronim* je dio imenske formule nastao od osobnoga imena oca. To je pretpostavljalo da prezime kao nasljedni dio imenske formule može biti samo ono prezime koje nosi otac djeteta. Time je, tvrdilo se u Vijeću Europe, majčino prezime bilo diskriminirano u odnosu na očevo pa je 1978. ovo Vijeće izdalo napatuk koji je trebao ispraviti tu diskriminatornu praksu. Zakonom izglasanim 4. ožujka 2002. i izmijenjenim 18. lipnja iste godine Francuska je odlučila prihvatiti napatuk Vijeća Europe i dopustiti roditeljima da svojemu zajedničkom djetetu prenesu majčino, očevo ili oba prezimena povezana crticom. No da bi ispravio ustaljenu praksu, zakonodavac se nije isključivo poveo za napatkom Vijeća Europe. Naime, posljednjih 30-ak godina onomastičari upozoravaju da je praksa nasljeđivanja prema muškoj liniji izravno odgovorna za ono što Michel Tesnière navodi kao treći korak u fazi razvoja prezimena, a to je njihov nestanak⁴.

Praksa da se na *patronim* ne gleda kao na prezime nastalo od osobnoga imena oca, već kao na očevo prezime bez obzira na njegovo imanentno podrijetlo potvrđuje vrijednost koju je terminu *nomen paternale* prethodno dao Pierre-Henri Billy. U svakom slučaju, zaključuje Billy (2005–2006: 50), prijenos imena u Francuskoj u ranome srednjem vijeku ne odvija se po gramatičkim pravilima, već na osnovi društvenih, kulturalnih, regionalnih ili dijakronijskih modela. Isto to pokazuju i zapisi iz kasnoga 13. stoljeća iz zadarskoga Državnog arhiva gdje je utvrđeno da se uz imanentne elemente imenovanja koji identificiraju osobu prema krvnomu srodstvu, „u imenovanju (se) pojavljuju i drugi objektivni podaci o imenovanome subjektu poput građansko-pravnog statusa, tituliranja i zanimanja. Ti su podaci, primjerice oni o građansko-pravnom statusu⁵ zastupljeni u znatno manjem broju od imanentnih podataka koji upućuju na rodbinsku vezu i podrijetlo, a koji se donose na kraju imenovanja. [...] Steže se dojam da podatak o zanimanju ili tituliranje osigurava distinkciju i ugled” (Kirchhoffer, Vodanović 2012: 343).

⁴ V. Tesnière 1979: 14–18. Ipak, neka su novija istraživanja dokazala da je osiromašivanje francuskoga patronimijskog korpusa samo mit koji se često pojavljuje u javnosti. Koliko god da je neizbježno nestajanje izvorno francuskoga korpusa, toliko je evidentno njegovo zamjenjivanje novim prezimenima. Statistike pokazuju da na svakih 100 nestalih dolazi 177 novih prezimena koja su naravno rezultat imigracija, v. Darlu, Degioanni, Ruffié 1997: 607–634.

⁵ Npr. *Dragoslavo R. ....filio condam Radin de Sablata, habitatore Iadrensi* (SZB, dok. 18. (L. 3.), 24. VII. 1289., r. br. 133) u: Kirchhoffer, Vodanović 2012: 319.

3. Nasljeđivanje imena kao stup identifikacije

Tradicionalno, obitelj je kao institucija imala zadatak da bude izvor moralne snage svojim pripadnicima koji su povezani krvnom vezom. U središtu je te obitelji muškarac iako nasljeđivanje dobara, za razliku od nasljeđivanja imena, nije bilo samo patrilinarno jer je i žena svojim mirazom pridonosila nasljedstvu. Nasljedstvo je bilo moguće tek nakon smrti pretka koji je bio „glava” obitelji. Rodbinski odnosi unutar tradicionalne obitelji uključivali su nekoliko razina. Prva je horizontalna na kojoj su povezani braća i sestre, zatim slijedi dijagonalna na kojoj se povezuje stričeve i nećake, tete i nećakinje te vertikalna koja uključuju djedove i bake, roditelje i unuke (Segalen 1997: 29–47). U evropskim seoskim društvima srodstvo ima temeljnu djelatnu funkciju. Ono služi upravljanju obiteljskom jedinicom, zemljom, određuje lokalnu vlast, itd. Danas pak u tzv. razvijenim društvima srodstvo više nije temelj društvene integracije, ono se zamjenjuje drugim institucijama koje počivaju na individualnim pravima. Danas, naime, individualna prava imaju veću važnost od onih koja se tiču pripadnosti grupi ili obitelji. Primijenjeno na područje prijenosa imena taj je proces započeo još s osobnim imenom. Još prije stotinjak godina (kronologija varira u odnosu na regije i društvene klase) roditelji nisu bili isključivi nadjevatelji imena. Taj je zadatak pripadao kumovima, koji su potjecali od rodbine s očeve ili majčine strane. Novorođenče je svojim osobnim imenom bilo povezano s kumom i to prvorodeni s djedovima i bakama, drugorođeni s ujacima i tetkama, a trećerodeni i ostali s ostalim rođacima. Postupno roditelji preuzimaju pravo nadijevanja imena vlastitim potomcima, a sada imaju mogućnost birati i koje će im prezime (ili prezimena) nadjenuti. Osim društvenih uzusa koji im mogu nametnuti izbor, ne postoje pravna ograničenja o tom pitanju. Ovo je epoha u kojoj je prijedena još jedna etapa u postupku odvajanja osobe, obitelji i podrijetla.

Prvo nasljedno ime bilo je osobno ime, a tek onda prezime. Potvrde za to nalazimo i danas u malim seoskim zajednicama iz naše neposredne okoline ili u onim dijelovima svijeta u kojima se prezime nameće kao osnovna identifikacija radi viših, državnih ciljeva, a nije temelj identifikacije unutar same zajednice⁶. Germani su npr. kod nadijevanja imena djeci rabili tematsku varijaciju, dakle, prenosili su djeci jedan ili oba leksema iz imena obaju roditelja vršeći pri tom preslagivanje elemenata, a oko 1000. godine najveći je dio romanskih obitelji u Galiji već prihvatio germanska imena. Prema korpusu iz *Irminonovog poliptiha* (godina 818.) koji broji oko 9000 imena, 92 % su germanskoga, a svega 8 % negermanskoga podrijetla (Bourin, Chareille 2002: 45)⁷. Hans-Werner Goetz pokazao je u svojoj studiji o *Irminonovu poliptihu* (u Bourin, Chareille 2002: 37) da je agnatička (patronimička) filijacija dominantna i u pariškoj regiji od početka 9. stoljeća. Zahvaljujući ovim načinima prijenosa imena, bila je omogućena raznovrsnost korpusa, no ona je bila

⁶ V. Fine, Ouellette (ur.), *Le nom dans les sociétés occidentales contemporaines*, PUM, Toulouse, 2005. gdje se navode primjeri iz Brazila, francuskih Komorskih otoka, Tajlanda ili pak iz Québeca u Kanadi.

⁷ Prevlad danas imaju imena iz latinskoga korpusa zahvaljujući tome što su ih nosili prvi kršćani i posebice sveci čime su ušla u zapadnoeuropsku onomastičku tradiciju i tako postala najčešća europska osobna imena i prezimena.

ipak na neki način konačna kao što je slučaj, kako tvrdi Longnon (1978), u svim sustavima koji ne poznaju prezime.

4. Pridjevak kao element identifikacije

Iako je bio dominantan, način nadijevanja imena prema germanskomu modelu nije bio isključiv u srednjovjekovnoj Francuskoj. Taj je germanski model proizvodio mnoštvo homonima, a sve brojnije i složenije društvo zahtijevalo je sve veću preciznost pri identifikaciji pa već u 11. stoljeću dolazi do nove reorganizacije antroponomastičkoga sustava na području današnje Francuske. Tada se javlja sufiksalna derivacija za koju Billy (2005–2006: 49) tvrdi da je, izražena bez ili uz uporabu sufiksa, zapravo nastavak te germanske tematske varijacije. No, sve se češće uz osobno ime počinje upotrebljavati nadimak. Važno je reći da je taj nadimak za tadašnje govornike bio razumljiv, pun značenja. Događalo se ipak da se u službenim dokumentima, naročito za pripadnike plemstva „francuski” nadimci latiniziraju i postanu „neprozirni”, pa bi neki *Payen* (‘seljak’) postao *Paganus*, neki *Crespin* (‘kovrčav’), *Crispinus*, i sl. U neplemićkih obitelji koje su ipak imale određeni društveni status ili kod veleposjedničkih obitelji nadimak je bio namijenjen onima koji su pripadali njihovim mlađim članovima. U najnižemu društvenom staležu, kod seljaka, također su u tome ranom periodu zabilježeni nadimci, no svakako je za sve pripadnike društva važno isto pravilo, a to je, da je u srednjem vijeku osnovni element identifikacije osobno ime ili njegov hipokoristik, dok je nadimak još uvijek samo nestalni dodatak, dopuna, tj. pridjevak.

Ovakva praksa predstavlja ipak prvu etapu na putu uspostave današnjih prezimena. U praksu ulazi novi oblik imenske formule koju nazivamo dvoimenskom (osobno) imensko-pridjevačkom formulom. Osobno se ime, dakle, proširuje novom antroponimijskom kategorijom – pridjevkom. S pozicije nadjevatelja svaki je pridjevak zapravo nadimak u širem smislu te riječi, a pogotovo uzmemo li u obzir da je, strogo gledano, s pozicija onomastike i prezime samo nadimak. S obzirom na motivaciju pridjevka može biti patronimski (*Ganelon*), toponimski/topički (*Dubois*), staleški (*Comte*), etničko-etnonimski (*Breton*), motiviran osobinom nositelja – nadimak u užemu smislu (*Blondel*) ili uslužni (*Fabre*).

Analizirajući pariške porezne knjige iz 13. i 14. stoljeća Karl Michaëlsson (1927: 121–123) zaključuje da se oznaka zanimanja navodi samo u distinktivnome značenju no, koje je etapa na putu k onomu onomastičkom. Na osnovi analize koju je Caroline Bourlet (1992) provela nad registrima (fr. *rôles/livres de taille*) iz godina 1292., 1297. i 1300. radi uvida u korpus imena i antroponimijski sustav u cijelosti, zaključeno je da elementi koji služe za dodatno označavanje kao što su nadimak, izrazi za obiteljske veze ili zanimanja, te zanimanja sama po sebi, variraju kroz vrijeme. Štoviše, uporaba i kombinacija tih elemenata razlikuje se od izvora do izvora. Bourlet drži upitnim Michaëlssonovo stajalište o oznaci zanimanja kao dijelu imena jer je u osoba označenih binomom *osobno ime + nadimak* i *osobno ime + nadimak + dodatno obilježje* uočena za muškarce i za žene jednaka tendencija da se obilježje zanimanja stavlja na treće mjesto

unutar imenske formule tako da se na neko već postojeće dodatno obilježje (etnik, izvedeno ime, neki drugi nadimak), nadoda obilježje zanimanja, npr. *Robert le normand, regratier*. Takav način bilježenja može se okarakterizirati potrebom imanentnoj naravi knjige. Jasno je da će u izvoru kao što su porezne knjige biti naveden naziv zanimanja zbog naravi knjige, no istovremeno, u doba kada još nije postojao čvrst i jedinstven antroponimijski sustav, obilježje koje pruža naziv zanimanja postaje pravo i legitimno obilježje identiteta. Pridjevci, vidljivo je, nisu bili ni stalni, ni nasljedni, osoba se nije uvijek imenovala istim, pa pridjevak nije osiguravao precizno imenovanje (v. Juran, 2005). U tekstovima pisanim latinskim jezikom iz bliskoga perioda (prva polovica 14. stoljeća), koje je 1995. objavio Billy moguće je odrediti radi li se o nazivu zanimanja kao dodatnome obilježju, tj. *designatumu* ili o nasljednome imenu. Naime, kada je opća imenica u istome padežu kao i ime, onda se sigurno radi o apelativu, tj. *designatumu*, osim u slučaju genitiva, npr. *Vitalis Ovelherii* i *Franciscus Ovelherii* kada se razlika između *Ovelherii* „pastirov” i *Ovelherii* „Pastirov” može utvrditi jedino iz konteksta. Do onoga trenutka kada postaje obvezatnom sastavnicom imena, prezime je samo pridjevak u službi lakše identifikacije. Od toga trenutka dolazi do promjene njegova značenja.

„Dok je u pridjevačkoj fazi *kovač* nosio pridjevak *Kovač*, a njegov je sin bio *Kovač(ević)*, u prezimenskoj fazi onaj koji se preziva *Kovač* nije *kovač* po zanimanju, niti je *Kovač(ević)* kovačev sin” (Frančić 2002: 53–54).

5. Elementi onomastičkoga lanca

Kao što se može vidjeti iz prethodnog citata, prezime je nastalo kao okamina sintagme koja je upućivala na srodstvo ili pripadnost ili je pak označavala osobu opisujući neku njenu karakteristiku koja je izdvaja iz zajednice. Naime, taj se opis u francuskome sastoji od člana i opće imenice ili imenskog skupa kojim se opisuje konkretna osoba ili objekt. Za razliku od vlastitoga imena opis (fr. *description définie*) ne imenuje objekt ili osobu, već samo utvrđuje da postoji jedan i jedinstven objekt/osoba koji odgovara tomu opisu (v. Maurice 2007: 228–229).

Onomastički lanac ili ovdje primjerenije rečeno, antroponomastički lanac, zapravo je diskurzivna (imenska ili glagolska) sintagma koja se sastoji od najmanje jednoga osobnog imena kojemu je eventualno pridodana neka dopuna, a čiji je referent određeno ljudsko biće. Ta sintagma tvori jedinstveni element unutar širega diskurzivnog skupa koji može biti u funkciji opisa ili imenovanja. Razlika između „pravoga” vlastitog imena i antroponomastičkoga lanca jednaka je razlici između opće imenice i imenske sintagme. Onomastički je lanac sintaktički oblikovan na osnovi pravila jezika unutra kojega je nastao, pa raspored riječi unutar onomastičkoga lanca oslikava i sintaktička pravila jezika sredine u kojoj je tekst nastao. Dijakronijski, varijacije postoje ako postoji razlika između latinske i vulgarno latinske te galoromanske sintakse. Onomastički je lanac, konačno, samo preslika rasporeda riječi u rečenicama teksta iz kojega je lanac preuzet.⁸

⁸ Vidi za usporedbu članak I. Markovića (2008) u kojemu autor raspravlja o redoslijedu i funkciji komponenata unutar apozitivne sintagme u hrvatskom jeziku.

Kao i danas, i nekoć je najčešća uloga vlastitoga imena bila referencijalna, ona koju vlastito ime ima kao subjekt, objekt ili dopuna koja služi da bi jednostavno opisala referent. Ispred osobnoga imena u tome se lancu mogla nalaziti svaka imenica koja izražava titulu (*sire, sen, dame, na, dom, fraire...*). Imenica koja slijedi osobno ime najčešće je imenica koja izražava zanimanje, funkciju, stalež ili rodbinsku vezu. Ona se može nalaziti i ispred, no takvi su slučajevi češći u latinskome nego u galoromanskome. Ponekad se opća imenica može naći umetnuta unutar lanca između prvoga i drugoga imena osobe (*Guillaume gantier Charaminayara*).

6. Onomastička formula (konektor)

U trenutku svojega formiranja, prezime, dakle, još nije bilo imenica koja imenuje osobu već diskurzivna sintagma koja osobu opisuje pa se u imenima osoba mogu, pored imenskih sintagmi, naći i glagolske tvorbe pa i cijele rečenice. Svaka riječ ili sintagma koja služi kao veza između dvaju imena ili između apelativa i imena unutar jedinstvenoga onomastičkoga lanca u srednjovjekovnim tekstovima naziva se onomastička formula ili konektor. Ta riječ ili sintagma može biti veznik (ili veznički izraz) kao npr. *qui et, ou, seu / sive, vel, id est*; prilog (ili priložni izraz, najčešće opća imenica upotrijebljena u priložnoj formi) npr. *agnomine, pronomine, scilicet, vulgato nomine, alias, alter, communement, proprio nomine, nomine, onomate, vocabulo*, itd; opća imenica, npr. *agnomen, cognomen, nom, surnom*; pridjev, npr. *dit / dictus, nominatus, vocatus, vocitatus, appellat*, itd.; glagol, npr. *nominare, vocare / vocari, dire / dici, se facere...., appeler*, itd. Problem identifikacije imena nositelja u lancu nastaje kada se zna da i leksička ili sintagmatska veza između dva elementa onomastičkoga lanca može posjedovati različite funkcije. Ona može značiti dopunu (*Guillelmus filius Petri Bruni silicet Nothus*), opoziciju (*Wilhelma Talhafera sive Taboraela*), prijelaz između dvaju imena (*Wilhelmus Abrios vel de Grois*) ili imenovanje (*de judeo qui dicitur Deus benedicat eum*).

U okviru rasporeda elemenata unutar imenske grupe, opća imenica + osobno ime, u latinskome je oznaka u genitivu, a može joj prethoditi prijedlog *de* ili rjeđe *ad*. U galoromanskome se susreću oznake bez prijedloga (*lou fié Peret Bellin*) ili uz prijedlog *de* (*lou fié de Aymonin Estef*) ili uz prijedlog *a* (*del mas a Boillerc*). U slučaju lanca u kojem imamo slijed od dvaju osobnih imena, opća je imenica *sin, kći, majka (od)* implicitna. Drugo je ime u latinskome najčešće u genitivu, ali može biti i u istome padežu kao i prvo ime (npr. nominativu, *Milo Jheremias de Joviniaco = Milo filius Jheremiae de Joviniaco*). U galoromanskome dva su imena često jukstaponirana i to najčešće u istome padežu te se smatralo (Foulet 1968: 15) da je jukstapozicija opća imenica + osobno ime bila korištena samo za identifikaciju ljudi visoka roda, no Billy (1995: 22) je na osnovi istraživanja neliterarnih tekstova dokazao da je takav način identifikacije bio primjenjivan za pučane kao i za plemstvo. U tekstovima se ponekad može susresti niz od triju ili četiriju imenica koje stoje u međuzavisnome odnosu kao determinanti ili kao apozicija kojoj u galoromanskome može prethoditi i član. Prepoznati osobno ime u takvome nizu može biti otežano. No, ako se osobno ime automatski i pojavljuje u nizu od četiriju imenica,

njegova prisutnost nije sigurna u nizu od triju imenica, naročito ako se radi o imenima čiji je apelativni eponim još u uporabi u vrijeme nastanka teksta.

Na primjeru izvora iz Zadarskoga arhiva Sonja Kirchhoffer (v. Kirchhoffer, Vodanović 2012: 18) pokazuje da se problem identifikacije imena unutar diskurzivne sintagme može riješiti kada imamo na umu da u okviru dokumenata iz privatnopravane građe, koja najčešće služi kao izvor ovakvim analizama, treba voditi računa o statusu osoba, tj. radi li se o imenovanju primarnih osoba, onih o kojima je u dokumentu riječ ili sekundarnih osoba, onih na koje se primarne osobe pozivaju u dokumentu. Primarne osobe kako muškoga tako i ženskoga roda najčešće se povezuju s muškim članovima svoje obitelji (sinovima, očevima, braćom, rođacima, muževima), a sekundarne (ibid, str. 38) osobe najčešće se imenuju samo osobnim imenom ili u kombinaciji s prijedlogom *de* i drugim imenom.

U formiranju antroponima u srednjovjekovnoj Francuskoj prisutni su i tragovi glagolske sintagme, najčešće u rasporedu glagol + direktni objekt (npr. *Batiplama, Hugo de Canta raina*). Radi se osobito o opisnim i prigodnim (fr. *auguratif*) imenima tvorenim od osobnoga imena i nadimka koji su bili česti između 11. i 13. stoljeća, te u tvorbi nadimaka i u narednim stoljećima. Dok u toponimiji glagolska složenica nije nikad zavisna o nekom drugom dijelu sintagme, u antroponimiji su nadimci (pridjevci) izraženi odnosnom rečenicom dosta česti, i to posebice u neliterarnim izvorima. Tako ime osobe može biti i rečenica/fraza koja služi kao nadimak nekoj osobi. Konstrukcije mogu biti izražene glagolom u indikativu (2. i 3. lice), u konjunktivu (2 i 3. lice), u imperativu (2. i 4. lice) i u participu prezenta (2. i 4. lice), ali i glagolskim konstrukcijama koje započinju imperativom. Broj nadimaka tvorenih odnosnom zamjenicom jednak je broju onih tvorenih bez odnosne zamjenice što dokazuje da odnosno *koji (qui)* treba pretpostaviti između prvoga imena osobe (subjekt odnosne rečenice) i drugoga imena (rečenične konstrukcije). Odnosna rečenica može imati vrijednost perifraze, koja se može zamijeniti rečenicom bez odnosne zamjenice ili općom imenicom koja ju definira. To nam potvrđuju i primjeri iz *Rôle de taille de Paris* iz 1292., *Ameline qui file saie, Aalis fille soile, Guillemete la fille saie, Maheut filerresse de soie, Emelot la filerresse de soie*, i dr. Smisao rečenice (frazе) ovisi o smislu koji posjeduju leksički i gramatički morfemi koji je tvore. No osim te leksičko-sintaktičke forme rečenica posjeduje i semantičku „formu” koja se govorniku danoga jezika očituje upravo putem morfologije i sintakse, i to neovisno o okolnostima unutar kojih je rečenica izrečena. To je ono što gramatike nazivaju frastičkim ili konvencionalnim smislom rečenice. Sintaksa i morfosintaksa osobnoimenskih frastičnih konstrukcija ne razlikuje se od općeimenskih konstrukcija kao dijelova rečenice u neliterarnim tekstovima⁹. Mnoštvo mogućih primjera upućuje na nepostojanje čvrstoga sustava sintakse. Najpouzdaniji kriterij razlikovanja osobnoga imena od njegova apelativnog ili frastičnog eponima je desematizacija onoga elementa

⁹ Iznimka je možda toponimska konstrukcija G + S (tip *Cantarana/Chantereine*) koju susrećemo u južnim govorima, a posebice u govorima Centralnoga masiva; taj je tip latinske konstrukcije ostao ustaljen unutar okcitanske sintakse.

koji služi u imenovanju. Taj desemantizirani lik, lišen značenja, nije više samo znak općeg leksika već i onomastički znak, ime.

Određeni se član redovito upotrebljava uz opće imenice i upravo je njegovo izostavljanje glavni element diferencijacije između općih imenica i vlastitih imena u francuskome korpusu. Imena „nemaju potrebu za definiranjem semantičkog ekstenziteta” (Moignet 1973: 105-106) članom i njihov „sadržaj” nije podložan varijacijama niti bilo kakvoj prilagodbi uvjetovanoj diskursom. Međutim, kod osobnih se imena susreće uporaba određenoga člana u više slučajeva. Ako uz osobno ime stoji određeni član kao u *La Chievre*, *Le Roi*, *Le Merchier*, itd., onda se radi o nadimku. Ako se radi o etnonimu (fr. *ethnique*), bez obzira na rod i broj, član je češće prisutan. Ako je etnonim pridjevak imenu osobe, onda se radi o toponimu (imenu regije) i navodi se bez člana. Ako se navodi s članom, onda se radi o podrijetlu (hr. *etnik*) (*Robert l'Engles*) ili osobnome imenu etnonimskoga podrijetla (*Durant lou Vogien*). Ako pak etnik postane prezime, onda se član može izostaviti. Od 13. stoljeća nadalje ispred ženskoga osobnog imena počinje se upotrebljavati član (*la Renaude*), i to češće u regijama središnje Francuske nego li drugdje. Taj član ponekad može biti pojačan i morfološkom oznakom ženskoga roda (-e, -de, -esse, -te). Isto tako od 13. stoljeća može se naći ispred nadimka ili pridjevka žene bilo da se radi o apelativu (*feminam vocatam la Sigala*), o etnonimu (*Poncellette la Picarde*), etniku (*li Tierna*) ili o feminiziranom pridjevku suprugova imena (*la Rostagna*). I pridjevcima za imenovanje muškarca može prethoditi član ako se izvorno radi o apelativu (*Guillermetum dictum la Cepa*), etniku (*Jehan le Liegois*), etnonimu (*Durant lou Vogien*), osobnom imenu majke (*Mahius li Enmelos*) ili očevu nadimku ili pridjevku (*Colinet le Jaquinot*). U slučaju kada se upotrebljava množinski lik nastao od očeva imena, a odnosi se na cijelu obitelj, prethodi mu određeni član (*li Marechauz*). Dauzat se u *Les noms de famille de France* ne dotiče statusa neaglutiniranoga određenog člana u imenovanju kakav se često pronalazi uz imena ljudi iz epohe srednjega vijeka. To čini zato što zapravo ta vrsta lanca još ne predstavlja formirano prezime. Naime, upravo je aglutiniranje člana uz ime prva etapa u procesu ustaljivanja prezimena, ta etapa započinje u 12. stoljeću, a u nekim dijelovima Europe završava u kasnom 18. ili pak 19. stoljeću.¹⁰

7. Zaključak

Jedno od najranijih logičkih određenja vlastitoga imena jest da je to oznaka, indikativni ili demonstrativni mehanizam. No, u imenu se, kao i drugim riječima, mijesaju ekstenzija i intenzija. Kao što smo pokazali na primjerima iz srednjovjekovnih kancelarija, ono nije samo pokazatelj referenta nego može imati i predikativnu ulogu. I danas ono može u diskursu prelaziti iz standardnoga u promijenjeno te prema tome mijenjati i prirodu svoje uloge. U privatnopravnim dokumentima funkcionalna oznaka imena jest identifikacija pojedinca izvan svake sumnje. No pojedinac i njegova uloga nisu u svim epohama jednako vrijedili, pa čak ni pred sudom. Oboje su često ovisili o

¹⁰ V. npr. Vekarić (1992: 55–59).

načinima identifikacije društvenih veza ili internoj organizaciji pisarske prakse jer ni imena nisu mrtve jezične forme već znakovi ispunjeni životom. Problem nastaje u trenutku kada čitatelju, konzumentu podataka, motivacija nazivatelja ili službenoga zapisivača identiteta ostaje nepoznata. Taj je čitatelj često sklon analogijama s poznatim ili uobičajenim sustavima što ga može dovesti u zabludu da je djelovanje tih sustava utemeljeno na istim osnovama.

Literatura

- Billy, Pierre-Henri (1995) „Nom propre et nom commun au Moyen Age”, *Nouvelle Revue d’Onomastique*, 25–26, 19–35.
- Billy, Pierre-Henri (1996) „Methodologie de l’anthroponymie”, *Nouvelle Revue d’Onomastique*, 27–28, 3–12.
- Billy, Pierre-Henri (2005–2006) „La transmission du nom en France aux XIème- XIVème siècles”, *Nouvelle Revue d’Onomastique*, 45–46, 43–58.
- Bourin, Monique, Pascal Chareille (2002) „Colons et serfs dans le polyptyque d’Irminon: quelles différences anthroponymiques”, u *Genèse médiévale de l’anthroponymie moderne*, tom V-1, Université de Tours, 31–135.
- Boutet, Plaket nom de famille.doc, www2.cnrs.fr/sites/journal/fichier/pdf_schema, posjet 18. 6. 2008.
- Buchi, Eva, Aude Wirth (2005) „De la description définie au nom propre de personne: sur un apport possible de l’anthroponymie historique à la théorie du nom propre modifié”, *Langue française*, 146, 23–38.
- Bourlet, Caroline (1992) „L’anthroponymie à Paris à la fin du XIIIème siècle d’après les rôles de la taille du règne de Philippe le Bel”, u *Genèse médiévale de l’anthroponymie moderne*, tom 2–2, Université de Tours, 9–44.
- Darlu, Pierre, Anna Degioanni, Jacques Ruffié (1997) „Quelques statistiques sur la distribution des patronymes en France”, *Population (French Edition)*, 52e Année, 3, 607–634.
- Dauzat, Albert (1977) *Les noms de famille de France*, édition revue et complétée par M.-Th. Morlet, Librairie Guénégaud, Paris.
- Fine, Agnès, Françoise-Romaine Ouellette (ur.) (2005) *Le nom dans les sociétés occidentales contemporaines*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse.
- Foulet, Lucien (1968) *Petite syntaxe de l’ancien français*, Librairie Honoré Champion, Paris.
- Frančić, Anđela (2002) *Međimurska prezimena*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Frančić, Anđela (1996) „Pregled mijena imenske formule i osobnog imena u njoj (na primjerima iz međimurske antroponimije)”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 22, 17–36.

- Frančić, Anđela (2006) „Što je osobno ime”, *Folia onomastica Croatica* 15, 17–80.
- Ivas, Ivan (2003) „Strana imena u hrvatskome standardnom izgovoru”, *Suvremena lingvistika*, 55–56, 1–35.
- Juran, Kristijan (2005) „Blatska antroponimija 14. stoljeća” u *Zborniku Blato do kraja 18. stoljeća*, ur. Teo Šeparović, sv. 3, Blato, 77–97.
- Kirchhoffer, Sonja, Barbara Vodanović (2012) „Metodološki pristup proučavanju antroponimije na primjeru zadarskih dokumenata iz 1289. godine”, *Historijski zbornik LXV*, 2, 305–365.
- Longnon, Auguste (1978) *Polyotyque de l'Abbaye Saint-Germain-des Près rédigé au temps d'Irminon*, t. I, 1895, Mégariots Reprints, Ženeva.
- Marković, Ivan (2008) „Hrvatska apozitivna sintagma i sintaksa imenâ”, *Folia onomastica Croatica*, 17, 119–137.
- Maurice, Lynda (2007) *La question du rapport entre le sens et la référence dans la philosophie du langage: Le cas des noms propres*, Thèse de Philosophie, Fichier Central des Thèses: 0400761J, Université Jean Moulin – Lyon III.
- Michaëlsson, Karl (1927) *Etudes sur les noms de personne français*, Uppsala Universitets årsskrift, Uppsala.
- Moesel, Joseph (1995) „Changements anthroponymiques et sociogènese de la noblesse en Franconie à la fin du Moyen Age”, *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne* 3, Tours.
- Moignet, Gérard (1973) *Grammaire de l'ancien français*, Edition Klincksieck, Paris.
- Riegel, Martin, Jean-Christophe Pellat, René Rioul (1994) *Grammaire méthodique du français*, PUF, Paris.
- Saliot, Michelle, Martine Segalen, Françoise Zonabend (2002) „Antropologija srodstva i suvremena društva” u Martine Segalen (ur.), *Drugi i sličan. Pogledi na etnologiju suvremenih društava*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Segalen, Martine (1997) „Srodstveni odnosi u zapadnim (zapadnoeuropskim) društvima”, *Etnološka tribina*, 20, 29–47.
- Tesnière, Michel (1979) *Vie et mort des noms de famille*, Paris.
- Vekarić, Nenad (1992) „Prijedlog za klasifikaciju peljeških imena”, *Anali*, 30, 55–78.
- Šimunović, Petar (1995) *Hrvatska prezimena*, Golden marketing, Zagreb.
- Šimunović, Petar (2009) *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Vodanović, Barbara (2005) „Osobna imena na Pašmanu”, *Folia onomastica Croatica*, 14, 201–216.

RIASSUNTO

Barbara Vodanović

DENOMINAZIONE DELL'IDENTITÀ (L'ESSEMPIO DEL SISTEMA ANTROPONIMICO FRANCESE)

In questo articolo cerchiamo di mostrare che cosa si nasconde dietro il termine *nome* a partire dai documenti giuridici medievali francesi. Che sono i nozioni ed i concetti nascosti dietro questo termine e sia vero il fatto che il nome è un meccanismo dimostrativo dell'identificazione esclusivo? Il corpus di base per una ricerca diacronica del sviluppo delle formule dell'identificazione nel cerchio culturale europeo sono in fatti i documenti medievali. Ma, nei nomi dei documenti medievali si confondono due tendenze, quella estensionale e l'altra intenzionale e nell'analisi di questo corpus spesso non si prende in considerazione in che grado il sistema (o i sistemi) della denominazione medioevale, prima della stabilizzazione della formula denominativa, sono compatibili col sistema d'oggi. Cerchiamo di mostrare dunque il grado della compatibilità della formula denominativa medioevale a quella d'oggi ed di trovare i elementi determinativi nella formazione della formula denominativa contemporanea.

Parole chiave: *nome; formula denominativa; Medioevo; antroponomia; identificazione*

SUMMARY

Barbara Vodanović

DENOMINATION OF IDENTITY (ON THE EXAMPLE OF THE FRENCH SYSTEM OF ANTHROPONYMY)

The aim of this paper is to attempt to show what lies behind the term *name* on the basis of Medieval French legal documents. We will try to show which notions and concepts this term covers and try to see whether the claim that name is purely an indicative, that is, demonstrative, mechanism is true. The basic corpus for the diachronic study of the origin and the development of the ways of identifying persons in the European cultural circle consists of archival medieval documents. In the names recorded in archival documents the extension and intension of the naming formulae are mixed, and most analyses of such corpora do not take into account whether the systems of identification by name from the Medieval period, prior to the stabilization of the formulae used for naming, are (and if yes, to what extent) compatible with the present day system. In this paper, we try to show to what extent a medieval record identifying a person matches contemporary understanding of such records and which elements were crucial for the development of contemporary formulae used for naming.

Key words: *name; naming formula; medieval period; anthroponymy; identification*